

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

1 | 2016

Představili jsme knížku a ochutnali holubce | Aktivní Jindřichův Hradec
| Obrázky z Teresvy | Ivan Pop: Osvobození nebo okupace? | O knize
Karla Richtera Za tankem číhala smrt | Jak se líbí rusínská kuchařka
| Rusínský jazyk dvacet let po kodifikaci | Jak Rusíni sportovali |
Sedmdesátiny rusínského divadla v Prešově

Čekáme na vaše vzkazy

Před několika týdny jsme v Domě národnostních menšin představili kuchařku (nejen) rusínských jídel *Prostřeno na Podkarpatské Rusi*. Při této příležitosti poděkovala autorka Dagmar Březinová všem, kteří do knížky přispěli svými recepty. Opravdu, nejen tato knížka, ale také naše další aktivity by byly o mnohé ochuzeny, kdyby nás členové, přátelé, příznivci – a to nejen naši organizace, ale Rusínů a podkarpatského regionu vůbec – nepodpořili svými podněty, náměty i konkrétními činy. Například muzikant Roberto Lombino obohacuje naše akce zpěvem a hrou na akordeon; chomutovský soubor Skejušan vždycky ochotně přijede, předvede pěkný program a někdy – jako např. právě na zmíněné prezentaci – přiveze i něco dobrého na zub. Během let jsme získali spolupracovníky mezi historiky, publicisty i dalšími autory, kteří si kontakt na nás našli na webu nebo osobně, a poslali podnětné články se zajímavými tématy, přispěli nápadem či připomínkou.

Třeba pánové František Hroník a Zdeněk Nechanický, nebo invenční sportovní historik a publicista Vladimír Zápotocký, v jehož člancích se setkáváme s překvapivými objevy z historie rusínských sportovců. Právě v tomto čísle začíná jeho seriál o sportování Rusínů na někdejší Podkarpatské Rusi. Zásluhou Maťa Velickýho byl založen rusínský pěvecký sbor Kantar; jejich vystoupení jsme už slyšeli a měli z něj radost. Máme radost také ze všech dopisů našich čtenářů. I ty, které se „jen“ ptají na své předky, na ulici, v níž kdysi bydleli jejich předkové, či na historickou podrobnost, přispívají k pestrosti obsahu časopisu. Najdeme v nich i řadu podnětů pro činnost. A to jsme se nezmínili o našich dlouhodobých spolupracovnících, bez nichž si naše besedy, výstavy a stránky časopisu už ani nedovedeme představit. O Alexandru Dudinském z Mukačeva, který posílá zajímavé informace, o Janu Lipinském v Bratislavě, z jehož *InfoRusína* čerpáme, o Sašovi Zozulakovi a ostatních z *Narodnych novinek* v Prešově.

Píšeme o tom proto, abychom stálým i příležitostným spolupracovníkům poděkovali. Ale také chceme – zvláště teď, před valnou hromadou – oslovit vás všechny a vyzvat k aktivitě a ke spolupráci. Postlejte, vzkazujte své podněty, připomínky, nabídky ke spolupráci. Pište nám po internetu i na poštovní adresu, volejte. Bez vás by se nám pracovalo těžko.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto: Maria Paulová

Z vystoupení rusínské umělecké gymnastky Angelíny Moškoľové na prezentaci knihy *Prostřeno na Podkarpatské Rusi* v Domě národnostních menšin v Praze

V rozmanitosti je krása, říká režisér Marko Škop

Filmový režisér Marko Škop se narodil ve východoslovenském Prešově, po babičce má i rusínské kořeny. Jako mnoho Šarišanů, také jeho rodina má národnostně pestrý původ. Sám říká, že jeden ze svých dokumentárních filmů, *Iné svety*, natáčel právě proto, že hledal odpověď – kdo je, odkud pochází. Film jsme na jedné z našich akcí promítali, stejně jako další Škopův dokument *Osadné*. V obou snímcích se věnuje Rusínům a rusínskému tématu. Za *Osadné* si režisér před několika lety odnesl z Mezinárodního filmového festivalu v Karlových Varech první cenu v kategorii dokumentu. Také jeho nejnovější dílo, první hraný snímek *Eva Nová* natočený v česko-slovenské koprodukcí má už po prvních uvedeních úspěch, získal např. Cenu FIPRESCE na prestižním filmovém festivalu v kanadském Torontu. Při příležitosti české premiéry tohoto snímku byl Marko Škop nedávno v Praze, a mohli jsme ho tedy požádat o rozhovor.

Pocházíte z Šariše, což je národnostně velmi pestrý region. V Prešově a vůbec na východě Slovenska žije hodně Rusínů, však i vy máte rusínské předky...

Otázka mé vlastní identity – kdo jsem, odkud pocházím, čím se vlastně cítím být – to byl hlavní hybatel, proč jsem natáčel *Iné svety*. Pojednává o regionu Šariše, o tom malém Babylónu, kde je obrovský mix kultur, národností, lidí. Myslím, že jsem ve filmu na tuto otázku nakonec odpověděl. Nejen sobě, ale věřím, že jsem dal klíč k odpovědi i jiným lidem: Právě v rozmanitosti je největší krása! Nejsme všichni stejní, hovoříme jinak, máme jiné zvyky, jinou kuchyni, dědina od dědiny se lišila řečí i krojem. Nejsm vůbec zastáncem výpravného folklóru, a takzvaný folklór „z konzervy“ se mi přičí, ale mám rád to, co je tradiční, co je naše, co nás odlišuje. Protože – to nás přece taky určuje.

Pokračování na straně 3

VALNÁ HROMADA

Výkonný výbor zve členy Společnosti přátel Podkarpatské Rusi na valnou hromadu v sobotu 30. dubna 2016 od 10,00 hodin ve společenském sále Domu národnostních menšin Praha 2, Vocelova 3.

Program:

1. Zahájení. Rusínské písničky zazpívá a zahraje Roberto Lombino

2. Volba komisí, zapisovatele a ověřovatele zápisu
3. Zpráva o činnosti za uplynulé období, revizní zpráva, zpráva o hospodaření a informace z odboček
4. Volba nového výkonného výboru
5. Diskuse
6. Závěr. Malé občerstvení v kavárně

Pozvánka na další akci na straně 3

Představili jsme knížku a ochutnali holubce

Do prostor galerie Domu národnostních menšin v Praze přišlo ve čtvrtek 25. února 2016 v podvečer hodně zájemců. Chtěli být u toho, když se představovala knížka Dagmar Březinové *Prostřeno na Podkarpatské Rusi*. Potvrdilo se, že jídlo a vaření – především to „národnostně“ ozvláštňené – se těší velkému zájmu publika. Můžeme se o tom ostatně přesvědčit v médiích i na knižních pultech. Od chvíle, kdy kniha vyšla, si o ni lidé píší, objednávají si i větší počet výtisků. Na naší vernisáži rusínské kuchařky však přece jen bylo leccos navíc: přítomní získali nejen půvabnou publikaci, ale měli také příjemný zážitek z kulturního programu.

V úvodní části podvečera vyprávěla autorka Dagmar Březinová o tom, co bylo podnětem pro vznik knihy: sešit kuchařských předpisů, který zůstal po její mamince, osobní vztah k Podkarpatské Rusi, kde má své kořeny, obdiv k prostým, ale chutným a nápaditým (nejen rusínským) jídlům. Poděkovala také spolupracovníkům, kteří se na obsahu podíleli. Jeden z nich, fotograf Jiří Havel, jehož krajinné snímky zdobí text publikace, byl přítomen. A poznal k tomu, že jako spoluautor kuchařky si připadá trochu zvláštně, protože sám neumí vařit... Ale podkarpatský region si upřímně zamiloval, rád tam jezdí a zachycuje její přírodní krásy i památky. Stejně rád přidal ke knize své

snímky. Podíleli se na ní i další spolupracovníci; vedle těch, kdo na výzvu v našem časopise poslali své rusínské recepty a obohatili tak její obsah, např. také Ondřej Huleš, který jí dal pohlednou grafickou tvář.

Program pokračoval hudebními, přesněji pěveckými vystoupeními. Nejprve zazpíval chomutovský soubor Skejušan několik rusín-

ských písniček, vystřídala jej pěvecká skupina Maťa Veličky. Vznikla docela nedávno, ale už stihla nacvičit pěkný program rusínských písní z východního Slovenska. Skupina si dala název Kantar a část svého postupně budovaného repertoáru s doprovodem akordeonu předvedla s velkým úspěchem účastníkům vernisáže. Chlapci zpívají opravdu dobře, v budoucnu jistě obohatí nejen jeden kulturní program – a nejen rusínský.

Neméně úspěšný byl i závěr programu; – tvořila jej ochutnávka několika rusínských jídel. Boršč uvařila autorka knížky, holubce a sladké dobroty připravil a přivezl obětavý Skejušan.

Ale to ještě pořád nebyl konec. Až na samotný závěr totiž přijela mladičká rusínská umělecká gymnastka Angelina Moškolová. Jela až z Berlína, kde studuje, dřív to ani s pomocí tatínka, který ji vezl, nestihla. Její krásné vystoupení však bylo o to milejší. Vyrůstá z ní velký talent. Doufáme, že stejně jako Skejušan a Kantar, také Angelinu na našich akcích zas brzy uvidíme.

V průběhu prezentace knihy *Prostřeno na Podkarpatské Rusi* si ji mohli zájemci na místě zakoupit, což také v hojné míře učinili. Mohli si ji tak od Dagmar Březinové i Jiřího Havla nechat podepsat.

ap

Soubor Skejušan

Soubor Kantar

Foto Matra Paulová

Jindřichohradečtí vystavovali a besedovali s diváky

Konec loňského roku byl v jindřichohradecké odbočce SPPR rušný. Několika zajímavými a úspěšnými kulturními událostmi tu vyvrcholily celoroční aktivity odbočky. Především se tu v Muzeu fotografie uskutečnila výstava fotografií s názvem „Krajina krásou oděná – země a lidé pod Karpaty“. Byla zahájena posledního listopadového dne a trvala po celý prosinec.

Slavnostní vernisáže v prostorách muzea se účastnilo na osmdesát návštěvníků; po celou dobu trvání se těšila stále přízni publika – nejen občanů Jindřichova Hradce, ale i lidí z okolí.

Odbočka se několik let snažila uspořádat tuto soubornou výstavu v proslulém Muzeu fotografie, podařilo se to až nyní díky vstřícnosti paní ředitelky. Na přípravě a organizaci

Foto Jiří Vetiška

se podílela celá jindřichohradecká organizace, pomáhali všichni, všichni také pak měli z úspěšného výsledku dobrý pocit. Zdařily

průběh výstavy dodal členům chuť a elán do další práce.

V souvislosti s touto expozicí byla v muzeu uskutečněna veřejná přednáška s besedou a promítáním obrazového materiálu získaného ze tří návštěv na Zakarpatské Ukrajině. Náš člen Ing. Miroslav Holý, který přednášku realizoval, je zkušeným lektorem, vystupuje i na výroční besedě.

V prosinci 2015 se naše organizace také sešla na veřejné besedě. Přivítali jsme na ní i hosty z městských zájmových organizací, s nimiž máme vzájemnou spolupráci. Předběžně jsme vyhodnotili uplynulý rok a věnovali se i plánům pro rok následující. Beseda vyvrcholila družnou zábavou.

JIRÍ VETÝŠKA

V rozmanitosti je krása, říká režisér Marko Škop

Dokončení ze strany 1

Vaše dokumenty Osadné a Iné svety se hodně dotýkají rusínské národnosti, Rusínů jako etnika. Jak tyto filmy přijali konkrétně ti, o nichž pojednávají – Rusíni na Slovensku? Poznali se v nich?

Především v nich hodně rezonoval film Osadné, protože je vysloveně o rusínské obci, a téma Rusínů se v něm hodně zdůrazňuje. Ohlas byl neuvěřitelný, ani jsem nečekal, že takový bude. Například rusínský karikaturista Fedor Vico, který byl jednou z postav toho filmu, byl vysloveně velmi překvapen až zaskočen pozorností, jakou mezi Rusíny ten film vzbudil. Zažili jsme třeba představení v Humenném, v obrovském místním kulturním domě pro publikum asi pěti set lidí. Přijetí i síla potlesku – to bylo něco, na co se nezapomíná. Tam i jinde s uspokojením zaznělo, že téma Rusínů není mimo vlastní komunitu příliš frekventováno, proto je dobře, že ten film vznikl a získal ocenění v Karlových Varech. Díky tomu se o něm hodně psalo v médiích, a mluvilo se v té souvislosti i o Rusínech jako takových. Možná tím vzbudil v Rusínech pocit hrdosti. Říkali si, je to o nás, a má to kvalitu i ohlas. Myslím, že rusínské publikum to přijalo unisono velmi dobře.

Připomeňme, že i mezi diváky v Česku měl film kladný ohlas. Od uvedení Osadného už uplynulo pár let. Proměnilo se podle vašeho názoru za tu dobu na východním Slovensku vědomí národní identity Rusínů, či změnily se jejich problémy – například v regionu, z něž pocházíte a který dobře znáte?

Moc ne. Loni na konci roku jsem byl kolem Vánoc v Prešově za Fedorem Vicem, šli jsme si sednout na pivo. A vnímal jsem, že to, co je už dlouhá léta součástí našich debat, bylo i v této chvíli zas na stole: diskuse o konfliktech, trochu ideových, trochu jazykových či majetkových. Stále živé je i téma vztahu Ukrajinců a Rusínů, atd. Tedy otázky, kterými se zabývá i film Osadné, jsou stále tytéž. Myslím, že stav

této problematiky je pořád stejný: na jedné straně zápas o jazyk, ale na druhé straně – ten jazyk stále žije! Mluví se jím, rodiče jej přenášejí na své děti...

Mění se něco v souvislosti s konfliktní situací na Ukrajině?

Hranice je tam velmi blízko, lidé o to citlivěji vnímají, co se na Ukrajině děje. Část fandí „ruskému“ směru, tj. Putinovi, možná stejně velká část fandí Ukrajině. Je to velmi komplikované a různé – myslím, že od rodiny k rodině.

Foto archiv

Marko Škop získal na filmovém festivalu v Karlových Varech cenu za dokument.

Proměňuje se soužití mezi různými národnostmi, tím myslíme nejen mezi Rusíny a Slováky, ale i mezi jinými?

Obecně sleduji, a je mi to hrozně, hrozně líto, mám z toho až trauma, že ve východní Evropě se dostávají k moci nacionalisti až šovinisti, a jsou čím dál hlasitější. Když se podíváme, jak dopadly volby v Polsku, v Chorvatsku, v Maďarsku, tak zjišťujeme, že je to už dlouhodobě extrémní nacionalistická vlna a je velmi silná. Nejsem z toho vůbec šťastný. Myslím, že to všechno vyvolává nejistotu.

A že to má ve všech těchto, a nejen v těchto zemích velký, velmi výrazný vliv na menšiny. Mají strach z toho, co bude, co přinese populismus, jímž je ovládan většinový národ. V lidech to vyvolává velmi těžké pocity.

Jak vidíte budoucnost Rusínů na východním Slovensku?

Stále věřím, že když budou rodiče učit děti svému mateřskému jazyku, když tak budou mluvit i doma, že to je klíč k identitě. Jejím základem je vždycky jazyk. A protože vím, že mnoho rodičů doma stále hovoří rusínsky, nemám obavy.

Vy teď žijete v chorvatském Záhřebu, a jste tam vlastně také příslušníkem národnostní menšiny, ne?

Ano, vím, že je tam český i slovenský kulturní spolek. Ale přiznávám, že na aktivní účast v národnostním životě nemám moc času, hodně pracuji na Slovensku. Když jsem přišel do Chorvatska – a vy víte, že jsem tam šel za láskou – zjistil jsem, že pokud chci s místními mluvit, ať jsou jakékoliv národnosti, můžu s nimi sice mluvit anglicky, ale pokud chci vést hlubší debatu a pořádně si s lidmi rozumět, musím se naučit jejich jazyk. Když se přesvědčili, že se snažím, že začínám mluvit, druhá strana to samozřejmě přijala a velmi to kvitovala, hodně je to potěšilo a podporovali mě. A tak se stalo, že dnes mluvím plynule chorvatsky. Stále jsem ale v kontaktu se Slováky, jednak s těmi, kteří organizují akce slovenské kultury v Chorvatsku – v té souvislosti se tam hrají i naše filmy – i s dalšími tam žijícími Slováky. Snažím se být i součástí Slováků v Chorvatsku.

Jaký bude váš příští režijní projekt?

Všechno vždycky závisí na tématu. Film je jen jeden, a zda to bude dokumentární nebo hraný žánr, o tom rozhodne právě téma. Jaké prostředky se pro něj lépe hodí. Připravuji teď film na téma cest lidí do zahraničí za výdělkem. V současné době dělám rešerše a rozhodnu se podle toho, jaký materiál nashbírám. Ještě nevím, zda to bude hraný film nebo dokument.

top, ap

Odešel František Jaroš

Nikoliv všechny události v Jindřichově Hradci byly vloni radostné. Na sklonku roku jsme dostali zprávu, že nás opustil jeden z neaktivnějších členů jindřichohradecké odbočky SPPR František Jaroš. Patřil k jejím zakladatelům, působil jako jednatel výboru. Léta obětavě jezdil také na schůze výkonného výboru do Prahy. „Jeho rozvážné a přátelské jednání pomáhalo spojovat celý kolektiv, nechyběl u žádné společné akce, zúčastnil se zájezdů na Podkarpatskou Rus, byl všemi velmi oblíben, všem nám bude chybět,“ řekl o něm předseda odbočky Jiří Větyška. Čest jeho památce!

ap

Foto Jiří Větyška

POZVÁNKA

Společnost přátel Podkarpatské Rusi zve své členy, přátele a veřejnost na besedu s **Ivanem Latkem, předsedou krajanského spolku T. G. Masaryka v Užhorodě.**

Téma: současná situace na Ukrajině a v Zakarpatské oblasti nejen z pohledu tamní české a slovenské menšiny.

Beseda se uskuteční ve **čtvrtek 14. dubna 2016** od 16,30 hodin ve společenském sále Domu národnostních menšin v Praze 2, Vocelova 3

„Sosáci“ na Podkarpatské Rusi

Sosáci – tak si říkali vojáci, kteří ve 30. letech bojovali na Podkarpatské Rusi. O jednotce Stráž obrany státu se dnes moc nemluví. Pozornost jí ale věnoval českobudějovický publicista a milovník historie Jan Ciglbauer, který napsal scénář a posléze i zrežiroval dokument.

už lidé docela mají, ale o tom, co se v té samé době dělo na východních hranicích, neví prakticky nikdo,“ vysvětluje autor.

Vznikl pětáctýřicetiminutový dokument *Stráž obrany státu na Podkarpatské Rusi*, který kombinuje historické záběry, fotografie i mapy s hranými scénami. „Film začíná zá-

je nevyhnutelný, vláda jednotku zřídila jako novou bezpečnostní složku. Ta měla udržovat klid a pořádek a případně zadržet první nápor nepřítel, aby armáda stihla mobilizovat.

Divoké to na hranici v Podkarpatské Rusi bylo podle Jana Ciglbauera především právě v březnu 1939. „Bojovala malá část naší ar-

Snímky z natáčení filmu

Foto archiv

Jan Ciglbauer o své práci říká: „Zajímá mě i to, o čem se v knížkách nepíše, a tak jsem se dostal i k Podkarpatské Rusi. Když jsme se pak rozhodli natočit dokument, vybrali jsme si právě tohle téma. Říkali jsme si, že obecné povědomí o Mnichovu, mobilizaci, Sudetech

běry z Československého filmového týdeníku z 15. března 1939. V ten den ještě na Podkarpatské Rusi naši vojáci bojovali za stát, který už neexistoval,“ říká Jan Ciglbauer.

Stráž obrany státu vznikla v roce 1936. Když už bylo jasné, že konflikt s Německem

mády se Sosáky proti maďarské teroristické organizaci a poté i maďarské armádě, která byla v několikanásobné přesile. Asi na čtyři dny to byla opravdová frontová válka,“ vysvětluje autor.

red.

Mezi námi v éteru

Už loni jsme vás informovali – mimo jiné v rozhovoru s rozhlasovou redaktorkou a editorkou pořadu Tajanou Gasparovic Mančalovou – o rozhlasovém cyklu **Mezi námi** věnovaném národnostním menšinám. Vysílá se na stanici Český rozhlas Plus od loňského listopadu pravidelně v sobotu odpoledne (od 15,10 h.) Stálé místo v něm má i rusínská menšina. Vysílal se tu např. rozhovor s poslancem Jiřím Junkem o jeho zájmu jako historika i politika o Podkarpatskou Rus a Rusíny, ptali jsme se

režiséra Marko Škopa, proč se ve svých dokumentárních filmech věnoval Rusínům, připravuje se portrét souboru Skejušan atd.

Určitě stojí za to naladit si ČRo Plus a pořad pravidelně v sobotu poslouchat. Je poutavý, pestrý, přináší řadu zajímavých informací o životě národností žijících v Česku, věnuje se jejich životu, nejrůznějším problémům i kulturním událostem, které jejich kulturní organizace pořádají.

Autoři pořadu jsou otevření novým tématům,

zajímavým nápadům a podnětům. Pokud takové máte, napište nám či zavolejte, rádi to editorům vyřídíme.

ap

KRÁTCE ODEVŠAD

Přes svůj vysoký věk nedbal na nepohodlí cestování, nejisté podmínky v rusínských vesnicích či na aroganci pohraničnicků. Bylo pro něj důležitější povzbudit místní křesťany a přinést jim materiální pomoc. Měl o tamní situaci obrovský přehled a bohaté kontakty. Místní obyvatelé na něj budou s láskou vzpomínat.

* Na začátku roku přišla další smutná zpráva: ve věku 70 let zemřel v Užhorodě významný rusínský básník **Ivan Petrovci**, autor řady sbírek, esejů a publicistických statí. Také však bytostný polemik s často provokativními názory. K jeho posledním vydaným knihám patří soubor textů v jednom svazku: svérázný slovník *Stará rusínská slova*, „ohlasová poezie“ *Staré rusínské písně* a sbírka *Mé současné písně*, které doprovodil reprodukcemi děl významných rusínských malířů Fedora Manajla a Andreje Kocky.

red.

* V českých kinech se promítá vynikající film maďarského režiséra **László Nemese Saulův syn**. Upozorňujeme na něj jednak proto, že hlavní hrdina Saul (výtečně ho hraje Géza Röhrig) je Žid pocházející z podkarpatoruského Užhorodu, odkud ho nacisté odvlékli do koncentráku. Hlavně však proto, že filmový příběh odehrávající se ve vyhlazovacím táboře Osvětim je jedním z nejlepších filmů natočených v loňském roce. Má neobyčejnou vypovídací i uměleckou sílu, je ztvárněn s působivou naléhavostí. Do nacistických koncentračních lágrů bylo zasazeno už mnoho filmových děl různých národností, málokdy však byl děsivě prostředí továrny na smrt vylíčeno taktko – syrovým, drsným pohledem zevnitř, přitom bez přemíry drastických scén. Film Saulův syn právem získal řadu ocenění a před několika týdny v USA Oscara za neanglicky mluvený snímek.

* Loni na podzim odešel **Stanislav Hezko** (86), kazatel Církve bratrské, žijící na severní

Moravě a velký přítel Podkarpatska. Jeho humanistické aktivity pomohly mnoha lidem v nouzi. Mimo jiné i na Ukrajině a Podkarpatské Rusi. Obyvatelé těchto oblastí byli jeho velkou láskou, sloužil jim velmi obětavě. Mnozí ho navštěvovali, sám za nimi často jezdil.

Obrázky z Teresvy

Tentokrát se budeme věnovat Teresvě, městečku ležícímu na soutoku řek Teresvy a Tisy, 10 km východně od okresního střediska Ťačova. Poprvé se historické listiny o Teresvě zmiňují v 14. století, kdy patřila rumunským vojvodům Balkovi a Dragovi. V r. 1404 Teresva a sousední Krivá přecházejí do majetku kláštera v nedalekém Hrušově. Později, v 16.–18. století, Teresva patřila místním magnátům – Dohajům a Kornišejům. Stával zde dům sedmihradského knížete Š. Bethlena ml., který byl později zbořen. Teresva se v minulosti řadila spíše k menším obcím. Počet obyvatel rostl pozvolna – z necelých 600 v r. 1839 na 1600 v r. 1910.

Po připojení Podkarpatska k ČSR v r. 1919 se Teresva nakrátko stala sídlem Marmarošské župy, v období 1921 – 1925 byla okresním městem. V r. 1920 se z ní stala pohraniční stanice ČSD, vlaky tu přejížděly Tisu do Campulungu na rumunské území. Městečko je východiskem

z obilí. V létě se často chodívalo také k Tise, kde jsme pozorovali, jak Rusíni chytají ryby do čtvercových sítí, zavěšených na dlouhém bidle. Síť se pouštěla na dno řeky, chvíli se čekalo, až ryby připlavou nad síť, a ta se pak pak pomalu vyťahovala. Vždycky se nějaké ryby vylovily, protože voda se rybami jen hemžila. Tisa byla hluboká, do vody jsme se odvážili jen s plavacími koly. Dávali jsme si pozor, aby nás proud řeky nestrhl někam doprostřed. Plavalo se vždy k vorům, které byly o kus dál, kde na břehu stála pila.“

V Teresvě se slavily dvoje vánoční svátky – římskokatolické 24. prosince, a o třináct dní později řeckokatolické – rusínské. Na Štědrý den chodili po celé Teresvě koledníci. Byli to tři nebo čtyři chlupci, kteří chodili od domu k domu a zpívali hezké koledy. Jeden z nich nesl betlém s vyřezávanými figurkami ze dřeva. Vše bylo zabaleno do průsvitných papírů, uvnitř hořely svíčky. Další dva kluci nesli na tyčích vel-

kých bílých ovčích kožichů, ženy nosily beráncí kožíšky a skládané sukně.

Významnou událostí v životě Teresvy byly také velikonoční svátky. Věřící drželi půst už od Škaredé středy, po zpovědi se šlo ke svatému přijímání. Řeckokatolická církev dávala jako „Boží tělo“ kousek bílého chleba, namočeného ve slabém víně. Velkonoční neděle se vyznačovala tím, že všichni Rusíni napekli různé bochánky, bílé pečivo, preclíky ale hlavně „pasku“ – velkou kulatou buchtu, zdobenou zakrouceným těstovým pletencem, uprostřed byl kříž. To vše se přinášelo do kostela, nebo se pokládalo na bílé ubrusy na zem. Kněz tyto potraviny posvětil – pokropil svćenou vodou. Přinášely se i kraslice a když to všechno skončilo, rozeznaly se řehtačky, které měly s sebou všechny děti, „řehtala“ dospívající mládež. Řehtačky byly zvučné, vydávaly velmi hlasité zvuky. A když začali chodit koledníci, každý dostal barevné vajíčko a nějakou buchtu k tomu.“

Foto archiv

do terešvanského údolí, jímž vedla lesní dráha do Ust' - Čorné. Na dráze pracoval jako topič K. Melzer, který míval pravidelnou službu s jízdami do Neresnice.

Podle vzpomínek jeho syna F. Melzera, který zde prožil období dospívání, v Teresvě panovaly klimatické podmínky podobné jako na jihu Slovenska. Slunečnice, kukuřice, meruňky, melouny a moruše byly běžnou záležitostí skoro ve všech staveních. Řeka Teresva byla cílem, kam se v létě chodily koupat celé rodiny. Chodívalo se k místu, kde se řeka rozlévala do šířky a tvořila pomalu tekoucí tůňky, různé prohlubně s balvany. O něco výš byla řeka regulována silnějším pleteným proutím. V těchto místech bylo nejvíce raků, kteří jakoby čekali jen na to, aby je lidé vylovili. Na okraji Teresvy byla čapí hnízda na každé chalupě. Ve vzduchu tu stále kroužilo několik čápů s dlouhými červenými zobáky. „My kluci,“ vzpomínal F. Melzer, „jsme byli u vytržení, protože jsme ještě čápy z takové blízkosti neviděli. Nejvíce se nám líbila cesta kolem mlýna s velikými koly, na které padala voda z dřevěných koryt. Ze mlýna se ozýval klapot a uvnitř, kde byla opět další dřevěná kola se silnými hřídeli, se vše pomalu točilo a šumělo. Celý mlýn byl plný moučného prachu a vůně

ké barevné hvězdy. Koledníci dostávali zvlášť upečené dobroty. F. Melzer dále vzpomínal: „Přicházeli k nám nejen koledníci, ale přišly popřát i všechny známé tety, které přinášely nejrůznější dary. Dostávali jsme sušené švestky, loupané ořechy a lískové oříšky, ale také šípkovou marmeládu a ovčí kůže s bílou vlnou. Ty kůže jsme pak měli v pokojích v postelích, na židlích, všude, kam se dalo sednout.

O třináct dnů později nastaly zase řeckokatolické Vánoce. Maminka, která byla Rusínka, se několik dnů před svátky postila, stále se modlila a četla si v modlitební knížce. Na Štědrý den měla k obědu jen rybu, teprve večer jsme měli slavnostní večeři. Poté nastalo nadělování dáreků a odchod na půlnoční mši. To šli všichni Rusíni společně velkým procesím. Všichni se do malého kostela nevešli a tak se postávalo venku a zpívaly se nábožné písně. Stovky svíců plápolaly v papírových hvězdách a betlémech a vůně kadidla dávala vši té noční kráse nezapomenutelné kouzlo. Skoro každý rusínský hospodář vlastnil huculského koníka k tahání dřevěných saní. Koníci měli na sobě plno rolniček a také na saních visely plechové zvonce. Kdo mohl, ten jel na půlnoční mši se saněmi osvětlenými petrolejovými lucernami s barevným skly. Všichni byli oblečeni do dlou-

Dodejme, že v r. 1935 měla Teresva kolem 3000 obyvatel, zaměstnaných převážně chovem dobytka a v zemědělství. Bydlelo zde 2000 Rusínů, 700 Židů a asi 100 Maďarů. Nacházely se tu dva mlýny, státní parní pila a dřevosklad, sedm hospod a Živnostenský úvěrní ústav. Češi a Slováci, kterých zde žilo celkem kolem 200, byli zaměstnaní na železnici (F. Melzer, M. Kalina), ve státní správě (notář H. Taxa), působili jako učitelé čs. měšťanské školy (J. Konopásek, O. Hejlek, R. Částek) a obecné školy (manželé Punčochářovi, M. Vašíčková, M. Češková, J. Kozák), nebo jako živnostníci (truhlář V. Votýpka, obchodník smíšeným zbožím K. Bambas, hostinská M. Dočkalová, řezník E. Paulík, pekař A. Hejzlar). V Teresvě měla své oddělení také finanční stráž, kde působili jako vrchní respicienti J. Tesař, F. Punda, F. Šišma, F. Cahel, F. Orthaber, J. Půlpan a další.

Teresva dnes žije jiným životem, ale některé staré zvyky, písně a obyčeje, zejména v období vánočních a velikonočních svátků, se udržely i v současnosti. I architektura městečka se do jisté míry změnila, městečko si však přesto zachovalo svůj půvab.

VLADIMÍR KUŠTEK

Osvobození, nebo okupace?

V propagandistické válce, kterou rozpoutalo Rusko jako součást hybridní války proti Ukrajině, se čas od času objevuje také problematika Podkarpatské Rusi (Zakarpatské oblasti Ukrajiny). Ruští propagandisté prolévají krokodýlí slzy nad osudem „karpatských Rusínů, resp. Rusů“, kterým Ukrajina upírá právo na svébytnost, samosprávu a regionální státnost ve formě autonomie. Avšak zapomínají na to, že Rusínů mají dobrou paměť.

My, Rusínů se dobře pamatujeme, že nejhrolivějšími propagátory ukrajinství mezi Rusíny po válce byly právě sovětské Rusové. Pojmy Rusín, rusínský byly ihned po tzv. osvobození, které se rychle transformovalo do tvrdé okupace, přísně zakázány. Porušení tohoto zákazu se kvalifikovalo jako protistátní, protisovětská činnost, za niž následoval trest 10 až 15 let vězení. V tomto případě tvrdě zasahovalo NKVD (předchůdce KGB-FSB). V stalinském režimu měly být lágry GULAGu pořad naplněny. V „osvobozeném“ Podkarpatsku bylo ihned po obsazení regionu zřízeno 6 těchto lágrů. Taková „národní“ politika sovětského režimu vedla k tomu, že na Podkarpatsku vyrostly téměř tři generace, které do rozpadu SSSR nevěděly, kým vlastně jsou. Tuší a znají, že nejsou Maďary, nejsou Němci, nejsou Rumuny, nejsou ani Slováci. Kdo však tedy jsou, jaké jsou národnosti – to nevědí.

Proč taková proukrajinská horlivost Moskvy v době války, a zvláště pak po válce? To byla hra, namířená na západní mezinárodní společenství, které mělo spolknout anexi východní provincie ČSR jako akt, který „ukončil proces soustředění ukrajinských území v jednotném státě“ – totiž v sovětské Ukrajině. Západní politici, zejména Churchill, pochybovali o správnosti a pravdivosti podobného zdůvodnění, ale veřejně proti anexi nevystoupili. Potřebovali totiž kremelského diktátora k tomu, aby jim pomohl ukončit válku v Evropě i válku v Tichomoří a východní Asii proti Japonsku. Navíc, „diplomacii“ Kremlu horlivě tleskali západní levičáci všeho druhu, označení Stalinem jako užiteční idioti.

Příprava anexe

Vraťme se ke kronice události v letech 1943–1944. Na jaře 1943 Rusínů tvořili 90% celkového počtu záložního čs. pluku v SSSR. Téměř všichni přišli do Buzuluku ze sovětských pracovních táborů, tj. fakticky z kriminálu. V letech 1939–1940 hledali útekem z domova, tj. z Podkarpatské Rusi, svobodu v SSSR, ve „vlasti všech pracujících“. A našli ji v táborech za polárním kruhem. Právě na ně zaměřili svou pozornost tzv. osvětoví důstojníci, ve skutečnosti čeští a rusínští komunisté, nasazení do jednotky, a rozpoutali „ukrajinskou agitaci“. Toho si ihned všiml náčelník čs. vojenské mise v SSSR H. Píka. Upozorňoval vládu v Londýně, že v otázce Podkarpatské Rusi jsou určité tendence nebo úmysly, případně i nároky na přivtělení Podkarpatské Rusi k sovětské Ukrajině. Po vítězství u Stalingradu Moskva zahájila přípravu anexe Podkarpatské Rusi. Stalin, který se už cítil být vítězem, dal zřídit v září 1943 Komisi pro otázky mírových dohod a poválečné uspořádání pod vedením zkušeného diplomata M. Litvinova. Už dne 9. září 1943 byla ve vyčtu otázek, jimž se bude třeba v souvislosti s jednotlivými zeměmi

zabývat, u „položky“ Československo uvedena – Podkarpatská Rus!

V listopadu 1943 rozpracovalo ministerstvo obrany spolu s čs. vojenskou misí v SSSR plán bojového nasazení čs. brigády v prostoru mezi Podkarpatskou Rusí a Slovenskem. Jenže sovětské vedení mělo zcela jiné plány. 12. prosince 1943 byla v Moskvě během návštěvy Beneše podepsána Československo – sovětská spojenecká smlouva. Při Benešově schůzce se Stalinem se rovněž projednávala otázka budoucnosti Podkarpatské Rusi. Během jednání v Moskvě Beneš vyjádřil přání, aby se po válce Podkarpatská Rus kulturně a jazykově přidružila k sovětské Ukrajině. Stalin Benešovi však s náznačkou neodvolatelnosti v hlase řekl: Podkarpatská Rus bude Československu vrácena. Uznali jsme předmnichovské hranice Československa, a tím je to jednou provždy vyřešeno. Podle Stalinovy verze, uvedené v dopise z ledna 1945, tedy prezident Beneš při této schůzce Podkarpatskou Rus Sovětskému svazu přímo nabídl, ale Stalin jeho návrh ještě nepřijal.

Předseda moskevské Komise pro otázky mírových dohod a poválečné uspořádání M. Litvinov 9. března 1944 konkretizoval ve svém rozboru pro lidového komisaře zahraničních věcí V. Molotova, týkajícím se poválečného osudu Německa, i problém Podkarpatské Rusi: Pokud by Československo bylo ochotno odstoupit SSSR „Podkarpatskou Ukrajinu“, mohlo by za to být odškodněno určitou částí Horního Slezska. Příznačný je i posun v pojmenování země. V prvním seznamu hraničních úprav Litvinova (září 1943) bylo ještě použito pojmenování Podkarpatská Rus, tentokrát už Podkarpatská Ukrajina. Sovětské tajné služby také už značně pokročily v přípravě anexe území. Beneš se dozvěděl o „posunu“ názoru Moskvy v otázce Podkarpatské Rusi. V důvěrném rozhovoru s britským autorem svého životopisu C. Mackenzim prohlásil, že konečné řešení problému Podkarpatské Rusi vidí v jejím splynutí se Sovětským svazem. A dodal: Žádáme jenom morální satisfakci, aby se nás na to předběžně zeptali. Touto větou Beneš jen potvrdil, že vůbec nepochopil povahu a charakter diktátora Stalina, ale také to, že právo národů na sebeurčení sám chápal jen jako planá slova. Koncem července 1944 bylo dokončeno formování 1. čs. armádního sboru v SSSR. Sbor měl přes 16 000 lidí, z toho 3177 Rusínů. Náčelník čs. vojenské mise generál Píka se obrátil na velení Rudé

armády s žádostí, aby byly jednotky co nejdříve nasazeny do bojových operací směrem na Užocký průsmyk v Karpatech. Sovětské velení však nijak nespěchalo s nasazením sboru, zejména pak nespěchalo s osvobozováním Podkarpatské Rusi. Agitační služba Rudé armády vydala brožuru určenou pouze pro sovětské důstojníky. Její autoři pojmenovali východní provincii ČSR jako Karpatskou Ukrajinu, která patřila bez jakýchkoliv politických, historických, geografických a etnických důvodů uměle vytvořené Československé republice. Obyvatelé území jsou Ukrajinci, tedy národem, jehož větší část žije v SSSR. Nikdo kromě Sovětského svazu nemá právo rozhodovat o osudu tohoto území. Až bude Karpatská Ukrajina sovětskou, stane se účinnou překážkou vzniku protisovětského bloku v jihovýchodní Evropě. Zde byl také jasně naznačen geopolitický důvod připravované anexe rusínského území.

1. čs. armádní sbor v SSSR byl nasazen v rámci sovětské 38. armády 1. ukrajinského frontu do bojů karpatsko-dukelské operace, která však byla sovětským velením špatně připravená. Při závěrečném poradě štábních důstojníků přítomný maršál Koněv, když podepsal mapu budoucí operace, pronesl významnou větu: Nu, tam budět bolšoj bardak. A taky byl! Nezdařená operace si vyžádala životy desítek tisíc sovětských a kolem 2 tisíc československých vojáků, hlavně Rusínů a volynských Čechů. To velmi vyhovovalo sovětským tajným službám, které nechtěly připustit, aby se vojáci čs. sboru rusínského původu, bývalí vězni GULAGu, dostali jako osvoboditelé do rodného kraje. Nemí proto zcela od věci názor některých historiků, že „vykrvácení“ (podobně jako u Varšavského či Slovenského národního povstání) bylo dokonce úmyslně naplánováno z nejvyšších míst SSSR.

Osvobození. Okupace

Sovětská propaganda nám Rusínům desítky let vnucovala myšlenku o velkých obětech Rudé armády v bojích o osvobození Podkarpatské Rusi. Byla to také lež. Začátkem září 1944 velení maďarské armády a také regent Miklós Horthy pochopili, že obrana východních Karpat na tzv. „Arapádové línii“ je beznadějná. Bojeschopné jednotky byly staženy z hor do Chustu, posléze do Berehova. Jejich velení se dokonce stáhlo do města Sátoralyajújhely. To znamenalo, že Podkarpatsko opustila nejenom maďarská administrativní, ale také armáda. Do Moskvy

Edvard Beneš
v Moskvě, 1943

Foto: archiv

Osvobození
nebo okupace?

Foto archiv

a Moskvy, ve kterém použil ruského výrazu *prinjal vlast* (převzal moc) na osvobozeném území Československé republiky, vyvolal ostrou negativní reakci Moskvy. Velvyslanec Z. Fierlinger byl „důvěrně upozorněn“, že zmínka v Němcově telegramu o převzetí administrativy, dokonce s použitím ruského výrazu, neodpovídá skutečnosti a podmínkám smlouvy.

Vedle problémů, které měl ministr Němec a jeho delegace, se o prosovětskou agitaci přímo staralo moskevské vedení KSČ. Na jeho pokyn, resp. NKVD, poslal generál L. Svoboda na Podkarpatskou Rus 36 vybraných „osvětových“ důstojníků v čele s nechvalně známým majorem Reicinem, aby tu agitovali proti Benešovi a Československu.

Dne 3. listopadu 1944 na shromáždění v divadle v Mukačevu poprvé zazněla výzva ke sjednocení Podkarpatska s „bratrským ukrajinským národem“ na druhé straně Karpat. Následujícího dne sovětská vojenská administrativa zahájila na Podkarpatské Rusi kampaň „dobrovolného“ (ve skutečnosti organizovaného) náboru do Rudé armády, což bylo porušením československé ústavy, která nedovolovala vstup čs. občanů do cizí armády. Čs. administrativu v Chustu náhle opustil „poradce“ ministra I. Turjanica.

V Mukačevu se 19. listopadu 1944 konala konference komunistů Zakarpatské Ukrajiny, na které bylo vyhlášeno založení Komunistické strany Zakarpatské Ukrajiny (KPZU). Za svůj hlavní cíl prohlásili komunisté boj za *vyřešení hlavního úkolu – spojení se sovětskou Ukrajinou*. Za prvního tajemníka KPZU byl zvolen – či spíše dosazen – I. Turjanica. V noci na 19. listopadu NKVD a SMERŠ uskutečnily „velký zátah“, během něhož byly zatčeny desítky představitelů nekomunistické rusínské inteligence, mezi nimi senátoři E. Bačinský, V. Ščerecký, lingvista I. Harajda, bratři Klimpušové, soudci, advokáti, atd. V táboře ve Svaljavě bylo uvězněno 22 951 osob (nejen) německé a maďarské národnosti, de iure ještě pořad čs. občanů. Většina zatčených byla deportována do Donbasu, kde mnozí zahynuli na nucených prací pro obnovení dolů.

IVAN POP

(Dokončení v příštím čísle)

Z RUSÍNSKÉ KNIHOVNIČKY

Válečné drama vězně gulagu

Karel Richter se jako historik věnuje zejména druhé světové válce a zahraničnímu, především východnímu odboji. Zákonitě se tak dostal i k tématu podílu podkarpatských Rusínů na válečných operacích a k příběhům hrdinů v řadách československých vojenských jednotek. Ve svých knihách popsal mj. význam rusínských bojovníků ve válečných operacích i osudy výrazných osobností. Zpracoval např. životní osudy generála Michala Kričfalušiho. Jako zručný stylista svá témata přitom často a rád beletrizuje. Velice působivě to udělal také při líčení života tankisty Stepana Vajdy v knize **Za tankem číhala smrt** (vydalo Naše vojsko). Příslušník čs. jednotek Vajda se narodil v Dulově v fačovském okrese, studoval na mukačevském učitelském ústavu a po obsazení Podkarpatské Rusi maďarskými vojsky se rozhodl odejít z vlasti. Než se

mu však podařilo bojovat se zbraní v ruce proti nacistům, byl v Sovětském svazu zatčen a přes dva roky internován v táboře nucených prací.

Autor vychází z reálných skutečností, pojednává je však jako napínavý příběh. Publikace je přínosná tématem i formou, obohacuje úctyhodný seznam Richterových historických titulů věnovaných válečným dějinám. Autor tu opět, jako v jiných svých knihách, zdůrazňuje bojové zásluhy Rusínů. Vyprávění zachycuje mládí Stepana Vajdy v rodné zemi, věznění na Sibíři, bojovou cestu z Buzuluku až k československým hranicím. Nedaleko nich skončila Vajdova válečná i životní pouť v nepřátelské palbě. Posmrtně ho povýšili, udělili mu vysoká vojenská vyznamenání, postavili pomníky v rodném Dulově i v Ťačevu. Ale kdo ví – kdyby nezahynul, možná ho vyhodili z armády nebo skončil v komunistickém vězení. Jako mnozí jeho krajané...

ap

Opět jsme museli poštovní rubriku rozmístit na dvou stránkách časopisu (najdete ji také na str. 14), protože jste nám poslali hodně dopisů mailovou poštou, klasicky v obálce i prostřednictvím kontaktního formuláře na našich webových stránkách. Tentokrát věnujeme část rubriky ohlasům na kuchařku Prostřeno na Podkarpatské Rusi, která vyšla na přelomu roku a kterou mnozí z vás už získali. Jsme přejmně překvapeni příznivým ohlasem knížky, zájmem o ni a množičím se objednávkami. Vysílalo se o ní několikrát i v Českém rozhlase. Proto zvažujeme druhé, doplněné vydání.

Než se tak stane, chtěli bychom aktuálně přidávat další, nové recepty, které od vás docházejí. Měla by to být taková malá internetová příloha k tištěné publikaci. V této souvislosti prosíme čtenáře o spolupráci: **máte-li, vaříte, či znáte z doslechu recepty na rusínská jídla – a vůbec na pokrmy a pochutiny, jež se vaří, pečou a jedí v podkarpatoruském regionu, na východním Slovensku, ale třeba také v rusínských rodinách v Čechách a na Moravě, prosíme, pošlete nám je!** Zveřejníme je na webových stránkách i se jmény autorů, kteří nám je zaslali. Musí to být samozřejmě recepty, které naše kuchařka neobsahuje. Děkujeme předem.

Red.

Přidali jsme štedrovečerní pokrm...

S potěšením jsme zjistili, že už vyšla kniha, na které máme také svůj malinký podíl – „štedrovečerní griby“, recept našeho tatínka Dimitrije Capljuka z Prislopa. Objednáváme si dva výtisky knihy Prostřeno na Podkarpatské Rusi (na dobírku). Pošlete, prosím, na adresu:

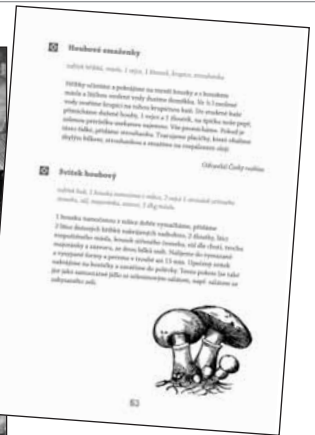
**Josefa Capljuková s rodinou,
Ústí nad Labem**

Děkuji za kuchařku

Moc děkuji za kuchařku, velmi se mi líbí.

Prosím o zaslání dalších tří kusů – je opravdu skvělá.

Petr Kučera, Frýdek Místek

Kniha nás nadechla

Knihu jsem dnes dostala a jsem z ní nadšená. Děkuji za rychlé vyřízení objednávky.

Natolik nás nadechla, že bychom si u vás rádi objednali další dva výtisky.

Eva Šimkaninová, Krásno

Bude se líbit i mamce

Velice děkuji za rychlé dodání knihy, moc se mi líbí a věřím, že se bude líbit i mamce. Fotografie mají své kouzlo. Doufám, že budete mít někdy k dispozici další podobné. Přeji spoustu úspěchů.

Inna Lisničuková, Jirkov

Recepty sedí

Z knihy jsem dosud četl jen úryvky. Ale pokud mohu soudit, zatím ty recepty sedí. Moje rodina poznala některé z nich v době hladu, takže v takové podobě, v jaké se ta jídla tenkrát připravovala, se s nimi ani na Podkarpátí už nesetkáme. Obdobu kuchařky jsem kdysi viděl v ukrajinštině, ale už samotný jazyk, v jakém byla napsána, mne odradil.

Vaše organizace má za sebou celkem dobrou publikační činnost, i když nám první vlna emigrantů, pro kterou asi byla určena, pomalu vymírá. Na dost specifické kuchařce pro omezené spektrum čtenářů v minimálním nákladu se byznys asi dělat nedá, ale smysl vašeho edičního počínu je zřejmě jiný...

Jurášek Buček

Určitě budem varit!

Velmi moc vám děkujujeme za kuchařku. Dnes som si ich vyzvedol na poště. Som s nima nad mieru spokojený. Určite budem z toho varit. Robím kuchára na Bison Ranchu Rožnov v jižních Čechách, u Českého Rudolce a Slavonic.

Eugen Hudák

Rádi k nám přijmeme Rusíny

Dovolte mi, abych vás oslovil ve věci přijímání Rusínů do naší země. Nevím, jakým způsobem je možno požádat o přijetí příslušníků národnostní menšiny Rusínů, proto volím tuto cestu. Naše obec má zájem ubytovat Rusíny a ubytovaným zajistit práci, vzdělání a další potřeby pro jejich život. Děkuji za odpověď a možné nasměrování na instituce, které mají ve své náplni přijímání cizinců, kteří mají zájem o pobyt v naší zemi.

**Ing. Roman Jílek,
starosta obce Boršice**

(Pozn.: Iniciativa pana starosty Boršic nás velice potěšila, pokúsime se zistiť informácie, kam by měl obrátiť.)

Ilko Sova z Bajusova

My nejsme až tak pasivní, jak se vám může zdát. Dokážeme za svá menší-nová práva bojovat až do zavírací hodiny!

Jen si tu naši dceru vezměte za ženu, nebudete litovat. Hodí se do vozu, do kočáru i do Evropské unie.

Bol učiteľom na Podkarpatskej Rusi

Túžba Jozefa Szabóa byť učiteľom na Podkarpatskej Rusi sa splnila. Ako učiteľ pôsobil v Jasini a v ďalších dedinách v jej okolí, hoci bol rodák z Prešova. Pochádzal z početnej chudobnej rodiny, nechýbala mu húževnatosť a silná túžba získať vzdelanie. Úspešne ukončil ľudovú a meštiansku školu, neskôr Ruský učiteľský ústav v Prešove. Po vyštudovaní odišiel na Podkarpatskú Rus a učil v Jasini a v ďalších školách.

V Európe zakrátko sa začalo zmrákať a hlasno štrngat zbrane. Blížilo sa vojnové besnenie. Tieto udalosti prerušili jeho učiteľskú činnosť. Musel odísť z Podkarpatskej Rusi, bohatej na krásne lesy, hoci veľmi chudobnej. Povolali ho na základnú vojenskú službu a skončil aj dôstojnícku školu. Ako dôstojník začal pôsobiť v Poprade a Zvolene a odvelili ho na východný front. Tu spoznal zverstvá nacistu a nadviazal spojenie s partizánskym ilegálnym hnutím.

Roku 1943 sa vrátil na Slovensko. Ako spravodajského dôstojníka ho prideliť na štáb 1. divízie. V máji 1944 spolu s 2. divíziou dislokovali v Duklianskom a Lupkovskom priesmyku. Dôstojník Jozef Szabó nadviazal kontakty s partizánskymi skupinami, ktoré operovali na slovenskom a poľskom území. Najväčšiu súčinnosť udržiaval s partizánskym zväzkom Alexander Nevskij. Už v apríli 1944 pôsobil s vojenskými jednotkami pri hraniciach a pripravoval sa na prechod cez rieku Bug. Po ťažkých bojoch s jednotkami SS Galizien sa niektoré oddiely presunuli do Janowských lesov, neskôr do Bilgorajských lesov, kde sa im 21. júna 1944 podarilo preraziť nacistické obkľúčenie. Keď sa z neho dostali, štáb rozhodol o presune na územie Slovenska. Koncom júla 1944 sa cez poľsko-slovenské hranice premiestnili do oblasti Duklianskeho priesmyku.

Dôstojník Jozef Szabó spolu s veliteľom rozvedky zväzku Alexander Nevskij Stanislavom Wrónskym uskutočnili prechod cez Duklianský priesmyk v noci z 3. na 4. augusta 1944. Po tejto

Foto archív

akcii čakali ho ďalšie náročné úlohy: nadviazanie spojenia so štábom partizánskeho zväzku Čapajev a udalosti súvisiace s vypuknutím SNP.

V septembri 1944 sa Jozef Szabó stal príslušníkom partizánskeho zväzku A. Nevskij, piateho oddielu Ľudovíta Sýkoru. Jeho bojová cesta do srdca Povstania – Banskej Bystrice bola náročná. Prechádzali Levočskými vrchmi, Kráľovou hoľou cez Hefpu do Banskej Bystrice. Partizánsky zväzok čakali tvrdé boje v okolí Handlovej a Prievidzi. Dňa 27. septembra 1944 sa oddiely presunuli k Starej Kremničke, Banskej Štiavnici, Žibřitovu, Krupine a na osadu Šváb. Začiatkom októbra 1944 prenikli fašistické jednotky z údolia Hrona do Banskej Štiavnice a 18. októbra podnikli útok s cieľom obsadiť Krupinu. Ale narazili na silný odpor partizánskeho oddielu, velil mu dôstojník J. Szabó. Na tomto úseku spolu so zväzkom A. Nevskij bojovali aj francúzski partizáni vedení kpt. de Lannurienom.

Po prechode do hôr sa zväzok A. Nevskij rozdelil do menších skupín. Jeho činnosť sa zamerala na prieskum a menšie bojové akcie. Šestnásteho novembra 1944 vybraná jednotka trinástich mužov na čele s Jozefom Szabóom prechádzala lesom nazývaným Cibajka. Zastavila sa v horár-

ni, kde si chcela oddýchnuť a niečo zajesť. V tom okamihu strážne zbadali, že horáreň je obkľúčená Nemcami. Pochopili, že ide o zradu.

Keď si Jozef Szabó uvedomil bezvýchodiskovú situáciu, ako prvý vybehol proti Nemcom a strelbou sa prebil k tehelni. Boj silnel. Ľudia padali na jednej aj druhej strane. Jeho zasiahlo do ňoh a pravej ruky, ale nevzdával sa. Stihol ešte z vrečka vybrať svoje doklady a zahrabať ich pod dosku pri tehelni. Boj trval ďalej. On strácal sily. Strieľal, ale poslednú guľku si nechal v pištoľi pre seba.

Nezabudol na partizánsku prísahu. Keď stratil svojich ďalších kamarátov, zomiera aj mjr. in memoriam Jozef Szabó. Chcel sa venovať vzdelávaniu detí na Podkarpatskej Rusi po celý svoj produktívny život, ale podarilo sa mu učiťelovať v tomto kraji len niekoľko rokov. Spomienky na túto časť vtedajšej Československej republiky nosil v srdci do svojej smrti. Cieľ jeho života prerušila vojna a v čase vojnového besnenia sa stal významným veliteľom.

Vojna neľútostne prešla jeho krátky, len štyridsaťročný život. Ako mnohí musel zahynúť v mladom a v produktívnom veku. Ale taká krutá je každá vojna.

MAGDALÉNA LAVRINCOVÁ

Romové si postavili školu v Užhorodě

Byla to jen jednotřídka pro několik desítek cikánských dětí od 6 do 13 let, otevřeli ji v prosinci 1926. Nejen na její stavbě, ale i provozu se podíleli romští rodiče. Deset tisíc korun poslal do Užhorodu také prezident Masaryk. Romská komunita byla na Podkarpatské Rusi jednou z nejvíce integrovaných do většinové společnosti v rámci Československa.

Obětavý pan učitel Šesták měl u tamní komunity velkou autoritu. K hlavním vyučovacími předmětům patřily ruční práce a hudba. Na fotkách z tehdejší doby můžeme vidět na zadní stěně třídy zavěšených několik housliček.

Protože největší překážkou školní docházky byl u Romů nedostatek ošacení a zejména v zimě vhodné obuvi, škola pořádala sbírky, a také tamní dámy se staraly o stravování žáků. Dokonce se děti i rodiče chodili do školy dvakrát týdně koupat. Kvůli vysokým nákladům bylo koupání později omezeno a určeno jen žákům školy. Škola byla tehdy v Evropě ojedinělá, přijížděly sem návštěvy ze západní Evropy, ale i USA.

První republika byla dobou, kdy někteří Romové získali středoškolské i vysokoškolské vzdělání. (Např. Tomáš Holomek ze Svatobořic v r. 1926 úspěšně dokončil studium Právnické fakulty Karlovy Univerzity v Praze.) Na zmíněné romské škole v Užhorodě bylo velmi cenné, že si ji, byť s finanční podporou, postavili sami Romové. V třicátých letech vznikla také hudební škola pro Romy v Košicích. Otázkami spojenými s životem Romů se začali věnovat někteří čeští vzdělanci (indolog V. Lesný, pedagog F. Štampach). I přes diskriminační zákon o potulných cikárech i dalších opatřeních zřetelně postupovala integrace Romů do většinové společnosti.

Informace o této ojedinělé a stále fungující škole v Užhorodě přednesl před časem (v říjnu 2014) v rámci workshopu s názvem „Jáchymka a Užhorod - jak si Židé a Romové založili školu“, Michal Schuster z Muzea romské kultury v Brně.

(dle blogu iDnes a dalších materiálů)

Foto Rudolf Hůlka, z archivu Slovenské knihovny NK ČR

Problémy obrany Podkarpatské Rusi na počátku společného státu

Z historie víme, že po rozpadu Rakousko-Uherské monarchie jednala početná rusínská emigrace v USA o dalším osudu země, odkud pocházela a na níž jí záleželo. O Maďarsku, Rumunsku nebo Polsku jako státech, kam by Podkarpatsko mělo patřit, nevažovali a bolševické Rusko svými tehdejšími aktivitami vzbuzovalo vážné obavy. Za této situace vznikla myšlenka připojit Podkarpatskou Rus k Československu. Po jednání s T. G. Masarykem byla zvolena forma hlasování příslušníků rusínské emigrace, z nichž 66% se vyslovilo ve prospěch Československa. Výsledek byl zakotven v mírové smlouvě, uzavřené 10. 9. 1919 v Saint Germain mezi dohodovými mocnostmi a Československem za účasti představitelů rusínské emigrace z USA.

Připojením tohoto teritoria, nazvaném dodatečně Podkarpatskou Rusí, přibýlo naší republice mnoho starostí. Situaci tehdy ohodnotil ministr zahraničí dr. Edvard Beneš slovy: „Je to danajský dar Dohodě“. Podle statistiky ze dne 15. 2. 1921 tvořila Podkarpatská Rus pouze 9,02% (12.632 km²) celkové plochy ČSR (140.368 km²) s jen 4,46% (606.568) obyvatel z celkového počtu 13.613.172. Rovněž národnostní složení nebylo nijak výhodné. Podle prvního sčítání obyvatelstva v roce 1921 byla totiž na Podkarpatské Rusi mozaika obyvatelstva následující: Rusíni 372.884; Maďaři 102.144; Židé 80.059; Češi a Slováci 19.737; ostatní 24.984 (mezi nimi ukrajinští a ruští emigranti). Značným problémem byla vysoká negramotnost Rusínů, a naproti tomu svým způsobem naopak přicházející, většinou vysokoškolsky vzdělaní emigranti z Ukrajiny a Ruska. Ti politicky značně ovládali a ve svůj prospěch usměrňovali rusínskou většinu.

V jarních měsících 1919, kdy se rozhodovalo o připojení Podkarpatské Rusi k Československu, bojovala naše republika o bytí a nebytí s maďarskou bolševickou armádou, snažící se opět zmocnit Slovenska a Podkarpatské Rusi. Naše nedostatečně vyzbrojené dobrovolnické jednotky plně provizorií neměly proti maďarské armádě (byla početně na válečných stavech) naději na úspěch. Teprve když prezident T. G. Masaryk jmenoval francouzského generála Pellého velitelem naší armády, když se zlepšila

Rekognoskace terénu na Podkarpatské Rusi pro případnou obranu v roce 1921. Na snímku gen. Husák, gen. Mittelhausser a gen. Paris

organizace bojujících jednotek a navíc záasáhla rumunská armáda, vyklidili Maďaři území Slovenska a stáhli se za demarkační čáru (ta se později stala československo-maďarskou hranicí). Zároveň tehdejší nepřátelský postoj Polska zvyšoval obtížnost obranyschopnosti východní části republiky, především Podkarpatské Rusi, kde mimo četnictva a finanční stráže byl dislokován pouze 66. pěší pluk v Užhorodě. Jediná jednokolejná železnice vedla od Michalan přes Čop až k Sevljuši v těsné blízkosti maďarských hranic, a na sever od Užhorodu existovala pouze jedna okresní silnice od Velkého Berezného ke Snině na Slovensku. Tyto naprosto nevyhovující dopravní komunikace a přibližně jen 70 - 80 km široké území mezi nepřátelskými hranicemi Maďarska a Polska téměř znemožňovaly případnou úspěšnou obranu.

Za této situace naší armády byl vypracován plán „H“ pro případ války s Maďarskem. Naše velení se obávalo další maďarské agrese směřující k opětovnému získání Slovenska a Podkarpatské Rusi. Důvody mohly spočívat jednak v stále ještě neurčené definitivní hranici, a také v našich potížích s Polskem při řešení těšinského problému. Studie z 15. října 1919 byla považována za obrannou. Hlavní masa vojsk, šest doplněných pěších divizí, měla být soustředěna v prostoru Trnavy pod velením generála Mittelhaussera. Východní skupina měla mít defenzivní úkoly s případným vyklizením obtížně hájitelné Podkarpatské Rusi. Západní skupina měla přejít do ofenzívy a postupovat podél levého břehu Dunaje na Budapešť. Jeho obsazením si měla vynutit hranice dané mírovými smlouvami.

Během roku 1920 a posléze i r. 1921 byl plán stále zdokonalován. Ještě v roce 1920 byla zvýšena obrana Podkarpatské Rusi dislokováním 85. pěšího pluku v Sevljuši. Zvýšená pozornost byla věnována obraně východního předpolí Košic a obrany ústupových komunikací 66. a později i 85. pěší divize (velitel francouzský generál Paris) z Podkarpatské Rusi.

Vyřešením těšinského sporu s Polskem a vytvořením podmínek pro budoucí Malou dohodu spojeneckými smlouvami s protimaďarsky orientovanou Jugoslávií a později i s Rumunskem, byly konečně dlouhodobě vytvořeny mírové podmínky pro klidný demokratický vývoj v celé Československé republice. Vše definitivně stvrdila 4. června 1920 Trianonská mírová smlouva, vycházející ze smlouvy uzavřené v Saint Germain. Maďarsko se těmito závaznými dohodami definitivně zřeklo Slovenska a Podkarpatské Rusi a souhlasilo s trvale stanovenou hranicí mezi naší republikou a Maďarskem.

V roce 1921 navštívil Podkarpatskou Rus prezident republiky T. G. Masaryk. V každém navštíveném místě byl velmi přátelsky vítán. Svou cestou na tehdy „dálný východ“ našeho společného státu položil základy následujících, šťastných společných let. Bohužel, trvala pouze dvacet let...

ZDENĚK NECHANICKÝ

Literatura:

- První sčítání obyvatelstva ČSR 15.2.1921. Nový velký ilustrovaný slovník naučný, svazek IV, str. 180.
- Vojenské dějiny Československa, III.díl (1918-1939), str. 119-121. Praha 1987.
- Kosina Jaroslav: Ilustrované dějiny světové, díl IV., novovek II., str. 733. Praha 1927.

Prezident T. G. Masaryk v roce 1921 v Užhorodě

Rusínsky jazyk na Slovensku 20 rokov po kodifikácii

(Další vybrané pasáže ze studie doc. PhDr. Anny Plíškové, PhD přednesené na konferenci o národnostních menšinách. Pokračování z č. 2, 3 a 4/2015.)

4. Mediálna sféra

K najvýznamnejším spomedzi uvedených masmédií zaraďujeme kultúrno-kresťanský dvojmesačník – v súčasnosti vedecko-populárny časopis **Rusyn** a kultúrno-spoločenský týždenník **Narodný novynky**. Okrem toho, že plnia všetky vyššie uvedené úlohy, mali od svojho vzniku dominantnú pozíciu v procese štandardizácie spisovného jazyka a následne pri kultivovaní normy tohto jazyka a jej uvádzaní do jednotlivých funkčných sfér.

Napriek dosiahnutej významnej spoločenskej a národnostnej pozícii, Redakcia Rusín a Ľudové noviny už niekoľko rokov, počnúc rokom 1995, prechádza zmenami regresívneho charakteru. *Narodný novynky* vznikli ako týždenník, počas dlhšieho obdobia svojej existencie však redakcia nedokázala týždennú periodicitu novín udržať, podobne ako ani pracovný kolektív. Počas svojej 23-ročnej existencie noviny vychádzali ako týždenník iba tri roky – v r. 1992–1994. Od r. 2004 definitívne redakcia vydáva rusínsku periodickú a neperiodickú tlač bez akéhokoľvek zamestnanca. Táto situácia bezpochyby vyvoláva vážne otázky nad ich perspektívou.

5. Školská sféra

V snahe zastaviť progresujúcu asimiláciu Rusínov na Slovensku, rusínske obrodenecké hnutie v bývalom Československu po roku 1989 si ako svoj prvoradý cieľ vytýčilo obnovu rusínskeho národnostného školstva, pretože iba v ňom videlo garanciu zachovania a rozvoja národnej a jazykovej identity Rusínov. Rusínsky jazyk je zavedený do vzdelávacieho systému v SR od školského roku 1997/1998. Jeho uvedenie do praxe vychádzalo z *Koncepcie vzdelávania detí občanov Slovenskej republiky rusínskej národnosti*, ktorá akceptovala základné princípy alternatívneho vzdelávania i spoločenskú požiadavku občanov rusínskej národnosti na vzdelanie v materinskom jazyku. Začleňovanie do školského systému v zmysle koncepcie sa malo začať **od materských škôl** s výchovným jazykom rusínskym, ktoré mali vzniknúť na základe požiadaviek rodičov. Napriek tomu, že predpoklady k tomu boli a sú, pretože v mnohých obciach s prevahou rusínsky hovoriaceho obyvateľstva sa ako výchovný jazyk súbežne so slovenským používa aj rusínsky, v SR v súčasnosti oficiálne existujú iba dve materské školy s výchovným jazykom rusínskym (Čabiny, Kalná Roztoka). Neplnenie prijatej Koncepcie sa dá pripísať tomu, že tak rodičia, ako aj kompetentné inštitúcie danému problému nevenujú dostatočnú pozornosť. V dôsledku toho deti rodičov rusínskej národnosti sa aj v súčasnosti vychovávajú, tak ako do r. 1989, prevažne v materských školách s oficiálnym výchovným jazykom slovenským alebo do-

konca ukrajinským, hoci je známe, že tento prakticky fungoval aj pred r. 1989 maximálne v jednej MŠ – v Prešove.

Dôslednejšie sa daná Koncepcia realizovala vo vzťahu k **základným školám**. Predpokladala v ZŠ zriadiť triedy, resp. skupiny s vyučovaním rusínskeho jazyka (kde by sa všetky predmety, okrem materinského jazyka, vyučovali v jazyku slovenskom v súlade s navrhovanými učebnými plánmi).

Začleneniu rusínskeho jazyka do školského systému predchádzali dva prieskumy záujmu rodičov. Prvý v r. 1994 bol zameraný na zistenie záujmu rodičov o výučbu predmetu

rusínsky jazyk a kultúra v 2. ročníku ZŠ. Realizoval sa prostredníctvom predstaviteľov Rusínskej obrody. V tom čase bol záujem v troch okresoch u 251 žiakov. Druhý, podrobnejší prieskum prebiehal začiatkom r. 1996 prostredníctvom školských správ východného Slovenska v okresoch, kde podľa sčítania obyvateľstva z r. 1991 bola najväčšia koncentrácia Rusínov (okr. Bardejov, Humenné, Svidník, Prešov, Stará Ľubovňa, Vranov nad Topľou). Vyhodnotenie prieskumu ukázalo, že v 47 obciach v 57 ZŠ malo záujem o vyučovanie rusínskeho jazyka 582 žiakov. Na základe uvedených prieskumov a po vypracovaní základných školských dokumentov bolo možné v školskom roku 1997/1998 zaviesť predmet rusínsky jazyk a literatúra do 12 ZŠ.

Praktické riešenie problému v skutočnosti však nebolo až také úspešné ako signalizoval prieskum, pretože výučba rusínskeho jazyka v šk. r. 1997/1998 sa začala napokon iba v 4 ZŠ v Medzilaborciach a vo Svidníku a priamo korešpondovala s účinnosťou kultúrno-osvetovej práce Rusínskej obrody na Slovensku v týchto regiónoch, ktorá tu mala významnú členskú základňu. Angažovanosť jej jednotlivých členov bola napokon rozhodujúca aj pri vzniku ďalších **základných škôl a gymnázií** s vyučovaním rusínskeho jazyka, ako aj **vysookoškolskej inštitúcie v rámci Prešovskej univerzity** (1999, Ústav národnostných štúdií a cudzích jazykov s Oddelením rusínskeho jazyka a kultúry, od r. 2008 samostatný Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU).

6. Konfesionálna sféra

Pochopiť súčasné postavenie rusínskeho jazyka v konfesionálnej sfére vyžaduje aspoň minimálnu znalosť dejín Rusínov. Ich niekoľko storočná existencia v podkarpatskom regióne bola sprevádzaná na náboženskom poli východným obradom a cirkevno-slovenským liturgickým jazykom, ktorý v praktickej realizácii bol podľa potreby dopĺňaný prvkami miestneho hovorového jazyka a v takejto podobe v 19. a začiatkom 20. st. bol využívaný aj pre edukačné ciele.

O potrebe používania materinského jazyka Rusínov v pastoračnej praxi sa začalo diskutovať a prvé konkrétne kroky pri vydávaní cirkevnej literatúry v hovorovom jazyku sa uskutočnili ešte pred kodifikáciou rusínskeho jazyka. Novodobá rusínska pastorácia sa spája s menom kňaza o. Františka Krajňáka pôsobiaceho vyše 20 rokov (1985 – 2006) v Gréckokatolíckej farnosti v Medzilaborciach. Z jeho iniciatívy ešte začiatkom 80. rokov 20. st. sa tam sformoval prekladateľský tím z teológov a laikov, ktorý začal pracovať na prekladoch katechizmu, evanjelií a epištol. Prvým plodom práce prekladateľského tímu bol samizdat *Malého gréckokatolíckeho katechizmu pre rusínske deti* (1982) a vydanie *Apostolov* (1985) a *Evanjelii* (1986) na nedele a sviatky celého roka, ktoré kňazi podporujúci pastoračnú prax v rusínskom jazyku hneď začali aj praktizovať. Tento moment sa stretol s veľmi pozitívnou odozvou veriacich, čo bolo motiváciou aj k ďalším prekladom.

Rusínske preklady v pastoračnej praxi v súčasnosti používa okolo 20 kňazov Prešovskej gréckokatolíckej eparchie, najmä však členov Výboru rusínskych gréckokatolíckych kňazov, pričom za vhodných štruktúrnych podmienok by ich mohlo byť okolo 40. Možno otázkou namieste je: prečo tak málo? Odpoveďou podľa nás je slabé národné vedomie absolventov teológie. Svoju rolu tu akiste hrá aj zdržanlivosť cirkevnej hierarchie pri zavádzaní rusínskeho jazyka do pastoračnej praxe, v ktorom často vidí „škodlivú sekularizáciu“ v rámci tejto cirkvi. Všeobecná skúsenosť však hovorí v neprospech rusínskeho etnika. Tam, kde sa raz už zaviedla pastoračná prax v slovenskom jazyku, návrat k rusínskemu jazyku je skoro nemožný, tak ako zložitá je tam aj pestovanie národného povedomia. Naopak, v takýchto farnostiach je asimilačný proces omnoho dynamickejší, o čom svedčia štatistiky zo sčítania obyvateľstva.

Napriek všetkému pastoračná prax v rusínskom jazyku už má na Slovensku položené cirkevné i spoločenské základy. Podľa rusínskych kňazov závislosť na vôli iných by sa dala vyriešiť vlastnou cirkevnou štruktúrou – opätovným uznaním *Rusínskej gréckokatolíckej cirkvi sui iuris (svojho práva)* na území Slovenska s vlastným biskupom a biskupstvom. Významné miesto v tomto procese by mala mať aj cieľavedomá jazyková príprava budúcich kňazov pre národnostne zmiešané regióny v rámci gréckokatolíckej, ale takisto aj pravoslávnej teologickej fakulty v Prešove.

ANNA PLÍŠKOVÁ

Zahajujeme serial o sportování na Podkarpatské Rusi sportovního historika a publicisty Vladimíra Zápotockého. S jeho články se naši čtenáři setkávali i v minulých letech, kdy pro nás objevoval pozapo-

menuté stránky dějin a osobností Podkarpátí. Proto jsme ho požádali o rozsáhlejší zpracování sportovního tématu; jsme moc rádi, že se toho ujal.

I. Začátky

Na úsvitu sportovních dějin

Teprve začátkem června roku 1919 stává se území Podkarpatské Rusi součástí nově vzniklého státu Československé republiky. Její armáda postupuje územím právě opuštěným maďarskou Rudou armádou a částečně i rumunskými jednotkami. Za den, kdy už se uplatňuje organizace správy území Podkarpatské Rusi novým státem, lze snad označit 1. říjen. Sport a sportovce ještě zdaleka není vidět. Území a s ním i společenský život se teprve vzpomínávají z první světové války a dvou rychle po sobě jdoucích okupací.

Civilní správa má velké štěstí, že do jejího čela je postaven zkušený pražský úředník Jan Brejcha. Především jeho přátelé a krajané budou u základů systematického sportování v regionu. Další přílivová vlna Čechů je zaznamenána v souvislosti se jmenováním bývalého kladenského hejtmána Antonína Rozspala viceguvernérem již zcela oficiální části území nové republiky; jsou patrné první záblesky sportovních pokusů a snaha o zapojení sportu do veřejného života. Ještě to potrvá, ale pokroky budou za pár let rozpoznatelné. Sportování Rusínů bude psát nové kapitoly, s řadou jmen se setkáme na nejvyšší úrovni sportovního dění.

Můžeme snad začít vůbec první rusínskou stopou v českém sportu. To ještě v dobách, kdy o tomto území měla česká veřejnost jen mlhavé představy - prý začátek Asie tam někde za Košicemi či temný a nezmapovaný kout Orientu... O prázdninách roku 1909 se vydala nejmladší C-garnitura fotbalistů SK Slavia Praha (klub byl nepochybnitelným suverénem českého sportu) na „spanilou jízdu“ do Malého Ruska (tehdejší terminologií šlo o zápas ve Lvově) a na Podkarpatskou Rus (zápas v Mukačevu). Čeští sportovci byli součástí Rakousko-Uherska a Rusíni ještě zdaleka netušili, že s dnešními Čechy budou už zanedlouho v jednom státě. Ti mladí fotbaloví „buditelé“ cestovali neznámou krajinou a snažili se uskutečňovat spolu s místními sportovní akce. A především pro ně předvést nějakou přípravu (dnes bychom řekli tréninky) a odehrát i zápas. S opravdickým fotbalovým míčem a v opravdových dresech! V archívech Slavie je fotografie z jednoho takového zápasu, kde hráči Slavie posílení několika místními, sehráli zápas s jinou jedenáctkou na louce v Mukačevu poblíž pevnosti Palanok. To je první a jediná sportovní stopa uložená v archívech českých klubů.

A co bylo dál ?

Sportování nalezlo oblibu i místo pro své provozování především v největších městech. Začalo se sportovat – hlavně hrát fotbal a provozovat atletické běhy – v Užhorodu, Mukačevu, Volovci, Berehovu, Chustu i v Sevljuši. Kromě fotbalu ale nebyly vytvořeny krajové řídicí orgány. Župy, organizované po sokolském či naopak fotbalovém vzoru, tu neměly šanci najít široké zázemí,

Mladá fotbalová Slavia podnikla „buditelskou expedici“ a startovala v propagačním zápase v Mukačevu už o prázdninách 1909. Podle řady pramenů to je nejstarší stopa českých sportovců na Podkarpatské Rusi.

jen nadšení vůdcové – to bylo málo. Ale postupem času se přeci jen šířil i sport.

Sportování je spojováno s přílivem Čechů. Architekti a stavitelé tu budovali správní budovy, školy, nemocnice, nádraží, dokonce i biografy. Jejich spolupracovníci objevovali také louky ke sportování. Nejvíce se šířil fotbal. Například mladí rusínští malíři přicházeli zpátky „mezi své“ z akademii nejen z Prahy, ale i z Budapešti, Vídně či dokonce z Paříže. Přinášeli širší pohledy a progresivní názory a rozšiřovali duchovní obzor svých krajanů podobně, jako Češi v době národního obrození. Postupně vyvstala nová potřeba: využívat volný čas nejvíce u mládeže a utužovat tělo sportováním a turistikou.

Už roku 1920 zde začal aktivně působit Sokol. O problémech Podkarpatské Rusi uspořádal sérii přednášek v Užhorodu a všechny přednášky pak vydal tiskem. Obsáhle a soustavně se novodobým dějinám tohoto území věnoval především historik Kamil Krofta (pozdější profesor a ministr zahraničí ČSR). Šířitelé sportu a tělovýchovy pak daleko lépe chápali zvyky a zákonitosti tohoto regionu. Rozvoj sportu musel zákonitě následovat.

Rodí se rusínská sportovní špička

Nelze nezačít fotbalem. Šířil se živelně v kroužcích, školních družstvech a měl i své místní mecenáše, zvláště v rodinách, kde se objevovali nadaní potomci. V roce 1925 byl založen vůbec nejúspěšnější a nejzasloužilější rusínský klub evidovaný v československé fotbalové historii, dostal název SK Rusj Užhorod. Brzy mu vznikla v samotném Užhorodu konkurence - maďarský UAC, český a slovenský ČSK a židovský UTK. Působil tu i klub dělnický (dnes bychom řekli

odborářský). Kluby vznikaly rychle i v Mukačevu, Berehovu a Chustu.

Vedoucí postavení ale měl Rusj Užhorod. Jedním z jeho zakladatelů a vydatných podporovatelů byl významný rusínský agrární politik Edmund Bačinský (na konci roku 1938 ministr vnitra autonomní vlády Podkarpatské Rusi). Roku 1931 bylo vytvořeno reprezentační družstvo Podkarpatské Rusi, které hrálo i mezinárodně. Prvním československým reprezentantem z těchto „luhů“ byl odchovanec BFTC Berehovo Gejza Kalocsay. On a Aleksa Bokšaj vyhráli v dresech slavných pražských klubů velmi cennou mezinárodní trofej – Středoevropský pohár. Později hrál výborně v Itálii například „Šani“ Něrš.

Atletice vládl Josip Koščak (jméno a příjmení mu stále komolili, dokonce i ve sportovní legitimaci). V údobí 1928 – 1935 vytvořil nejvíce rekordů od 5 kilometrů přes „hodinovku“ až po maraton. Zářil výrazně, nebyl však sám. Vesměš šlo o Rusíny studující ve velkých městech (Praha, Brno, Zlín, Košice).

Samostatnou kapitolou bylo i pořádání významných akcí kontinentálního dosahu. Volovec – zvaný Karpatský Davos – viděl významné podniky v bězích na lyžích s více jak prestižním obsazením včetně tehdy nedostižných Severanů ze Švédska a Norska. Velkolepé byly i přípravy na určitou část automobilového podniku (dnes bychom řekli rallye) „1000 mil československých“, kde startovala také kontinentální jezdecká elita.

Shrnuto: Sokol, fotbal, atletika, lyžování, to budou sporty tvořící páteř našich dalších dílů.

Z historických pramenů připravuje

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

Родный край

Додаток до новинки Podkarpatská Rus

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духнович

Театер Александра Духновича – 70 сезон

Минуло веце як 150 років, што наш будитель Александр Духнович написав пєсу „Добродитель превышает богатство“, но Русины, немлем на Пряшівській Руси, можуть святковати і юбілейну 70-ту сезону Театру Александра Духновича – єдиного на світі професіонального русиньского театру.

УНТ – ТАД

Театер Александра Духновича в Пряшові, выникнув 24-го новембра 1945-го року і свою першу премьєру одограв в марці 1946-го року і была то пєса Ой, не ходи Грицю.

Театер Александра Духновича выникнув на основі рішєня Української народной рады Пряшівщини в Пряшові. Быв записаний до обходного реєстра як „Український національний театр“ – дружество, с. р. о. (сполочність із обмеженев гаранційов) в Пряшові. Од 1-го януара 1951-го року був театр ряджений Крайськым народным выбором в Пряшові аж до 1961-го року. Потім зряджовательска пособность перешла на нововыникнутий Крайський народный выбор в Кошыцах.

Штатуты театру, респ. документи із того періоду, ся в театрі не всокотили. Од 1969-го року до 31-го децембра 1997-го року театр був ряджений Міністерством культуры Словацькой републіки. Од 1-го януара 1998-го року аж до 31-го марца 2002-го року був зряджовательськым Крайськым урядом в Пряшові і од 1-го апріля 2002-го року є зряджовательськым театру Пряшівський самосправный край. Зміна назвы театру на „Театер Александра Духновича“ одбыла ся 15-го октобра 1990-го року рішєньом міністра культуры Словацькой републіки, на пожадавку великой громады Русинів.

Театер Александра Духновича є професіоналов, культурнов і умельцьов інституційов в области театралной діялности. Основнов задачов є вытварєня условій на выникнути і поширєваня театралных творів із окремьм замірньом на розвиток культурного жывога Русинів, котры жыють на території Словакії.

У своїх початках грав театр по російськы і тому був одповідный і драматургічний репертоар, головнов російска класіка. В 50-тых роках 20-го столітя театр переорьєнтовав ся на український язык, наслідком українізації. Аж у 80-тых роках в театрі перешла генєрачна зміна і поступно театр зачав переходити на русиньський язык. О тій зміні вирішєли многы жадости мєстного жытельства, котре ся каждым перєписом населєня по 1989 році все у векшій кількості голосити ку русиньській народности і русиньскому материньскому языку, што му 40 років не было уможнено. Но пєсы по русиньскы зачали уж у 80-тых роках і мотором того процеса зміны языка був окрім іншого Василь Турок Гетеш.

Хочь театр выникнув в уж про Русинів неблагоприятном періоді і выникнув як „Український національний театр“, він все був творєный головнов Русинами і творєный про Русинів, котры довгы roky мали державов наряджене, же ся мають чути Українцями.

Кібы не было нічого іншого, лем театралной работы Василя Турка Гетеша, і то бы значило про Русинів много. Вдяка ньому ся іщі в часі Українського народного театру, котрый був

Ф. Кафка – Америка

конзервативный, зачало експериментувати з альтернативов, зачали ся робити першы пєсы „на діалекті“. Дякуючі ньому до театру приходили режисєры з цілой Словакії і результатом його работы было, же о театрі знали дома і за границями, театр дєставав вызначны оцінєня на театралных фестивалах. О кождей премєрі нашого театру писала цілословацька прєса. Міджі вызначных режисєрів, котрых до нашого театру Турок притягнув, можеме зараховати Блага Углара ці Мілоша Караска. Вызначным в його работі было і то, же Турок доказав, же як домашні пєсы, так і світова класіка, дають ся грати в русиньськым языку, же тот язык є на то способный так, як і выштыкы іншы літературны языки і публіка то зачала оціньовати і брати наш язык серьозно. То выштык зачав робити іщі в часі, коли наш язык не був кодифікованым. В театрі ся так вычеряло много од домашніх і заграничных альтернативных пєс аж по світову класіку і то выштык по русиньскы.

Роль театру в русиньскым руєі

Як раз то, же театр зачав поступно грати по русиньскы і пізніше ся став чєсто русиньськым професіональным театром, є великым вкладом і про розвиток тлумачєня світової літературы до русиньского языка. За 25 років, одколи театр приготовлює переважно пєсы по русиньскы, Театер Александра Духновича зробив дєсяткы і дєсяткы тлумачєнь немлем домашньої словацькой драмы, а і світової. В театрі были за тоты roky пєсы од Шейкспєра, Діренмата, Достоевского, Йонеска, Каспара Естєра, Чехова, Гоголя, Стєйнбекє, і многьх далшых. Лем кідь ся посмотримє на сучасный репертоар, можеме там видіти мєна як Мілош Ніколіч, Толстой, Славомір Мрожек, Максим Горький, Фйодор Сологуб, Ладіслав Смочек, Хрїсто Бойчев, Салтыков-Щєдрин, Воїслав Савіч, Франц Кафка ітд.

Кідь звернеме увагу на русиньскы реалії, же в рамках русиньской літературы виходить головнов поезія (якось вже є другов справов), малоколи видіти дяку прозу, о драматичных текстах ці тлумачєнях на русиньський язык світової літературы уж не є властно ані бєсіды, Театер Александра Духновича є властно важным елементом, котрый через свої пєсы приносить тоту світову літературу в русиньськым языку і так само реціпієнтови своїов театралнов формов приносить довшы літературны тексты, котры інак бракують, по русиньскы. Уж тепєрь бы было інтересным зоберати выштыкы тлумачєня, котры театр мав у своїов репертоарі, з чого бы міг выникнути інтересный збірник русиньських літературных тлумачєнь.

Роль тьх тлумачєнь є о то важніша в тім, же театр був заснований головнов як язєвдовый театр. Він не є в першій ряді про мєстських інтелектуалів в Пряшові, котры придуть посмотрити на „вышну русиньску культуру“, яка має свій центр в Пряшові. Театер грає вєльво в суботы і недєлі на русиньських сєлах. Як раз ту ся множать важность репертоару і русиньських тлумачєнь театру. Бо він приносить і простым людям на сєлах, котры суть шахов найосновнішов базов при переписах населєня, світову драму в їх языку. Тым ся може укрїплювати народна ідєнтність і гордость Русинів на свій язык. І через театралны прєдставлєня собі Русиньы, окрім того, же ся забавлять на пєсі, можуть усвідомити, же бєсідовати своїм языком не є жаднов ганьбов і мож быти на нього гордым. Мож быти гордым на то, же єм Русином і же мам свій язык. Бо як раз тот язык є способным мати і таку високу культуру, яков є театр. Тото є, нажалє, много раз русиньськыма організаціями, котры собі думають, же роблять найвєще про Русинів, недоцінєна роль театру.

Но і трєба спомянути іщі і далшый важный элемент. Тым є розвиток языка. Кідьже ся в рамках красной літературы не роблять майже жадны тлумачєня з інших языків на русиньський язык, як раз театр має в тлумачєнях свою найміцнішу позицію. Із тлумачєнями є все повязано і то, же є трєба глядати найадекватнішы слова, котрыма єдиак тлумач зробить літературный текст приемным і природным про реціпієнта, но не стратити ся му в тім оригінальне значєня тексту. Можеме повісти, же много раз не є простым в языку, котрый ся почє комуністичного режіму нияк не міг розвивати, і передтым не був нияк кодифікованый, найти слово, котре бы одповідало оригінальному тексту і в русиньськым языку не звучало неприродно. Лємаже як раз тым, же ся тлумачєня роблять, може язык веце розвивати ся і збогачувати.

Закінчєня

Театер Александра Духновича в Пряшові не є лєм єдиным на світі професіональным русиньськым театром. Він є досправды і вынятковово добрым театром, на котрый можуть быти Русиньы на цілім світі горды. Бо тот вынятковово добрый театр, немлем в русиньськым контексті, є іх. Театер є про нас і сїмболом, же сьме способны мати і тоты найвышшы формы культуры, модерны формы культуры, не лєм народный фольклор.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Hledám zájemce o spolupráci

Pracuji jako učitelka v mateřské škole v Praze. Před časem jsem v rozhlasu poslouchala pořad o české menšině na Podkarpatské Rusi, která se snaží stále udržovat český jazyk, lidové tradice atd. Napadlo mě, zda by si některá z tamních místních organizací, které pracují s dětmi předškolního věku, nechtěla vyměňovat zkušenosti a náměty k práci. Případně bychom mohli navázat spolupráci jako mateřské školy.

Lidmila Švecová, Praha

(Děkujeme za zajímavý podnět. V dubnu přijede do Prahy pan Ivan Latko, předseda Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě; srdečně vás zveme na besedu s ním – viz pozvánka na str. 3. Podle našeho názoru s ním bude možné váš námět probrat.)

Romská škola je v Radvance

Reaguji na dopis Terezy Štěpkové Romská škola v Užhorodě, otištěný v časopise Podkarpatská Rus č. 4/2015. Autorka se zajímá o podrobnosti z historie romské školy v Užhorodě. Z dopisu cituji: „Zabývám se příběhem cikánské školy v Užhorodě, založené v roce 1926. Zatím nemám zdroje o dalším fungování a vývoji školy. Budu velice vděčná za jakékoli tipy...“

Něco o té škole vím. Pokud mám informace, nachází se v části Užhorodu zvané Radvanka a ještě před patnácti lety fungovala – včetně cigánské mateřské školky. U někoho jistě bude možné to ověřit – mám pocit, že např. pan Paďák bydlí nedaleko a mohl by zjistit aktuální stav na místě.

M. Mitas

(Zkusíme předat vzkaz panu Paďákovi. O romské škole jsme našli i my nějaké informace na síti, které přetiskujeme na str. 9 tohoto čísla. Také následující dopis autorky původního dotazu svědčí o tom, že pracovníci Institutu Tereziánské iniciativy dál pátrají.)

Pátrání pokračuje

Děkuji vám za ochotu a uveřejnění výzvy. Skutečně si toho velmi ceníme. Děkuji i za odkazy na články. Historik Muzea romské kultury v Brně Mgr. Michal Schuster psal nedávno článek o škole, ve kterém odkazoval na zmiňované články, které jsem díky tomu prostudovali.

Pokud to ale dobře chápu, jsou to materiály hlavně ke vzniku, max. prvnímu desetiletí fungování školy. I z povahy naší práce nás velmi zajímají osudy lidí s ní spojených během války a později. Pátráme tedy dále.

Nedávno také vyšel článek v časopise ROMANO HANGOS, resp. zpráva o cestě pana Holomka do Užhorodu a návštěvě školy. Také se s ním chci spojit a zjistit více.

Tereza Štěpková,

Institut Tereziánské iniciativy, Praha

Co se dozvím o rodině Rubánko?

Chci se zeptat, jak je možné najít své příbuzné z Podkarpatské Rusi, když vím jen to, že můj pradědeček, který odtud pochází, se jmenoval

Rubánko. Měl syna Adolfa, ale ten už se narodil v Čechách. Žena mého pradědečka byla Češka, rodina se vrátila do Čech. Kde se narodil můj děda, můžu zjistit z rodného listu mé matky. Zkusím ještě zjistit, který úřad by mohl mít rodný list mého dědy.

Jestli by o mém pradědovi někdo něco věděl, budu ráda. Nevím – třeba z vyprávění by mohl. Škoda, že jsem se o to nezajímala dřív...

Měla bych zájem i o váš časopis. Je možné si jej předplatit? Ráda bych se o zemi, odkud pochází moji předkové dozvěděla něco více.

Diana Jedličková

(Zájemci o náš časopis se mohou obrátit na paní Dagmar Březinovou, tajemnici SPPR. Pokud jde o hledání stop po předcích, vedle hledání v archívech, matrikách, osobních dokladech atd. – což paní Jedličková zřejmě dělá – můžeme trochu pomoci i my výzvou ke čtenářům: Pokud víte něco o rodině s příjmením Rubánko, ozvěte se nám prosím!)

Můj dedo Pavol Halagovec**bol z Podkarpatska**

Volám sa Pavol Halagovec z Košíc na východnom Slovensku, starí rodičia z otcovej strany boli Rusíni z Podkarpatskej Rusi. Sme čechoslovakisti. Píšem vám preto, lebo náhodou som natrafil na 3. číslo časopisu Podkarpatská Rus ročník 2013 (http://www.podkarpatskarus.cz/attach/casopis_3_2013.pdf), kde som na 9. strane prečítal, že istý pán Michal Malík hľadá predkov v obci Ljuta. Ihneď som spozornel, keďže môj dedo, tiež Pavol Halagovec, sa tam v r. 1917 narodil (zomrel r. 1999), mám tam stále príbuzných a párkrát ročne tam chodím. Poznám meno Malík, síce teraz neviem viac, ale určite viem niečo zistiť. Navyše, sám sa o históriu zaujímam, od budúceho roku ju chcem dokonca študovať na univerzite. A rovnako ako pán Malík pátram po svojich predkoch.

Prosím vás o kontakt na pána Malíka, veľmi rád sa s ním zoznámim a rád mu pomôžem niečo zistiť.

Zhľadám kontakt na rodinu už nebohého pána Machniča (žil v Prahe, bol dôstojník čs. armády, pochádzal tiež z obce Ljuta, bol od deda starší, boli priatelia, možno širšia rodina. S dedom založili v Ljutej Konzum (spotrebne družstvo). A tiež zhľadám akékoľvek dobové fotografie a dokumenty z obcí Ljuta.

Ďakujem vám a ďakujem za všetku vašu činnosť!

Pavol Halagovec, Košice

Hledám příbuzenstvo

Můj otec Josef Mohorita, nar. 23. 6. 1912 ve Volovém (Mížhirja), zemřel roku 1958. Ráda bych zjistila, kolik sourozenců měl a jestli ještě někdo z nich na Podkarpátí či jinde žije..

Jana Majernik

Zdravím vás z Washingtonu

V šedesátých letech jsem jako absolvent univerzity sloužil na vojně pod generálem Kričfalušim.

Nikdo z nás vlastně nevěděl, co to je za člověka – mluvil polorusky, a jak se dostal do Česka, to pro nás bylo tajemství. Teprve teď jsem se dozvěděl, že to byl vlastně Rusín. Prý vyšla kniha jeho paměti Účtování s časem, který upravil český autor. Moc by mne téma zajímalo a chtěl bych si knihu zakoupit.

Frank Safertal,

President The Wilsonian Club, USA

(S panem Safertalem jsme se zkontaktovali, knížku, přesněji její druhý díl, protože první je beznadějně vyprodaný, mu zprostředkovali.)

Děda Nálepa působil v Novoseličích, okres Volové

Jsem vnučka Romualda Nalepy, který byl přednostou finanční stráže v Novoseličích okr. Volové. Sháním informace o dědečkově pobytu v té oblasti, než je vyhnali Maďari v roce 1938. Mám z té doby i fotografie, ale nic víc, můj otec – syn Romualda – si nic nepamatuje. Narodil se tam v roce 1934. Prosím, pomozte mi sehnat nějaké informace.

Jarmila Nálepová

(K tomuto dopisu můžeme přidat fotografie, které nám paní Nálepová poslala; prosíme, pokud někdo něco o Romualdu Nálepovi víte, ozvěte se, informace rádi předáme jeho vnučce!)

Romuald Nálepa, přednosta finanční stráže

Členové finanční stráže v Novoseličích